

МЕДИА ЭТИКА

Жас мамандардың тәжірибесінен

Алдау. Мақсат пен құралдың тепе-теңдігі

Дәрістің негізгі терминдері

Білім берудегі кредит – кредиттік жүйе негізін 1870 жылдары Гарвард университетінің Президенті Чарльз Элиот салып, «кредит – сағат» ұғымын қоғамға енгізген болатын.

Рейтинг (ағылш. rating) – белгілі бір объектінің маңыздылығын сипаттайтын реттік нөмір немесе сан.

Шоу – ағылшын тілінен аударғанда «talk show», яки «сөйлейтін шоу» деген мағынаны білдіреді. Ток-шоу жанрындағы бағдарламаларда бірнеше адам студияға жиналып, белгілі бір тақырыптың аясында пікір алмасып, ойды ортаға салады.

Студенттердің жауап іздеуіне көмектесу: ақпаратты құпия жолмен алу

Студенттердің жауап іздеуіне көмектесу: ақпаратты құпия жолмен алу Джо Миранда Университеттің трансферлік кредит саясатына көңілі толмаған студент бұл туралы журналистерге хабарлады. Жас тілші трансферге қатысқан студенттер туралы мәліметтер жинағанымен, алдымен университет басшылығынан қандай курстардың кредитке қабылданатынын анықтамақ болды. Ақиқатты анықтау үшін өтірік айтқан дұрыс па? Егер өтірік айту ақпарат алуға көмектессе, оның тиімді болғаны ма? Оқиға кейіпкері студенттік газетке мақаланы жариялағаны жөн бе? Егер жариялайтын болса, редактор мен аудиторияға ақпарат алу үшін қолданған тәсілдері туралы ашық айту міндетті ме? Бұл бөлімдегі студент осындай оқиғаға тап болды. Кредит беру мәселесі әлі талқыланып жатқандықтан, әрі бөлімдегі адамдар университет басшылығымен қарым-қатынасын үзбегендіктен, адам аттары өзгертілді.

Оқиға: кредит берудің келісілмеген ережелері

Орталық мемлекеттік университеттің екінші курс студенті Лорен Сагона журналистика бөліміне ауысқан кезде математика курсының негізгі пән ретінде есептелмейтінін біліп, алаңдай бастады. Бұл туралы басқа студенттерге айтқанда, олар да бір мамандықтан екінші мамандыққа көшудегі басынан кешкен қиындықтарын жеткізеді. Сондай-ақ Орталық мемлекеттік университеттің ішінде мамандықтарын ауыстырған студенттерге қарағанда, басқа университеттен ауысып келетіндердің қиындықтары көп екені байқалды. Екі жылдық Килпатрик коммуникация колледжінің кейбір студенттерінің он курстық кредиттері Орталық мемлекеттік университетке келгенде есепке алынбаған. Соның кесірінен кейбірі қайтадан бірінші курсқа оқуға түскен. Сонымен қатар мамандықтарын ауыстырған студенттер бір-бірінің құжаттарын салыстырып, кейбірінде есепке алынған кредиттердің басқалардың тізімінде жоқ екенін, әрі негізгі және факультативті пәндердің сәйкес келмейтінін байқаған. Сагона көбірек ақпарат алғысы келді. Дереккөздерден студенттердің мамандық ауыстыру тәртібін реттейтін федералды заңның жоқтығы анықталды, яғни оқу орындары студенттердің таңдауына қарай кредит беру немесе бермеу туралы шешім қабылдай алады. Ал кей жағдайда оқу орындары мемлекеттік саясатқа жүгінген. Бірақ ол басқа штаттардан немесе жекеменшік оқу орнынан мемлекеттік оқу орнына ауысатын студенттердің жұмысын мүлдем қиындатып жіберген.

Тығырық: күрделі ресурстардан ақпарат жинау

Сагона Орталық университет пен Килпатрик колледжінің ғылыми консультанттарымен және академиялық курстарын ауыстырған студенттермен сөйлесіп, қолында бар ақпараттарды тексерді. Оның айтуынша, Американың басқа да колледждері секілді бұл екі оқу орны да мамандық ауыстыратын әрбір студенттің өтінішін қарастыратын қызметкерлер штатын ашқан. Сагона ресми дереккөздерден «курстардың эквиваленттілік кестесі» болатынын білді. Онда бір колледждің қандай префикстері басқа оқу орнындағы қандай пәндерге сәйкес келетіні туралы

мәліметтер берілген. Ол Орталық университеттің консультанттарынан осындай ақпаратты сұрағанда, оны тіркеу бөліміне жіберді. Тіркеу бөліміне барған Сагона өзін мақалаға ақпарат іздеп жүрген журналист ретінде таныстырды. Бірақ хатшы да, басқа бөлімдер де курстардың эквиваленттілік кестесін беруге болмайтынын айтты. Келесі күні Сагона хатшының да, тіркеу бөлімінің де осы кестенің бар-жоғы туралы нақты ақпарат бермегенін есіне алды. Олар тек кестені бере алмайтындарын айтты. Тіркеу бөліміне тағы хабарласып, осындай кестенің бар-жоғын сұрағанымен, нақты жауап ала алмайтынын білді. Одан кейін Сагона өзін тілшімін деп таныстырғысы келді. Егер, солай етсе, оның қолынан не келеді? Ол өтірік айтса да, қажетті ақпараттарды алу керек деп шешті.

Іс-әрекет құралы: оқуды ауыстыру ережелері

Кәсіби журналистер қауымдастығы тілшілерге белгілі бір жағдайларда ғана өтірік айтуға мәжбүрлейтін әдістерді қолдануға болатынын айтқан.

Іздеп отырған ақпарат маңызды болғанда; Ақпарат іздеудің басқа амалы қалмағанда; Тілші өтірік айтқанын мойындап, редакторы мен аудиториясына себептерін түсіндіргенде; Қоғамға төнген қауіптің алдын алу үшін; Журналистер өз әрекеттерін жан-жақты зерттеп, оның болуы мүмкін салдарын, мамандық пен жаңалық қызметінің және өзінің беделіне әсерін салмақтау керек.

Шешім: басқа адамның кейпіне ену

Сагона сабақта кейбір журналистің маңызды оқиғалар кезінде басқа адамдардың кейпіне енетіні туралы оқыған болатын. Журналдарда журналистердің аурухана емделушісі, бармен, қылмыскер, полиция немесе супермаркет қызметкері болып жүргені туралы құжаттар берілген. Олар қауіптің немесе әділетсіздіктің алдын алу үшін осындай әрекеттерге барған. Мысалы, тілшілер осындай жолмен психикалық ауруларға шалдыққандарға зиян келтіргендерді, жұмысқа өтініш жазу немесе үй сатып алу кезіндегі кемсітушілікті анықтаған. Сагона өтіріктің қауіпті екенін білді. Бұл жағдайда өтірікті мойындап, оның кез келген салдарын қабылдауға дайын болу керек. Өйткені ол оқыған, журналистің өтірік айту жағдайлары мақсатқа жету үшін жақсы жоспарланған және әділетсіздікті шектеу үшін болған еді. Сондықтан, тілші алдымен деректерді қорытады, яғни ақпарат алу үшін бұл жағдайда өтірік айтуға болатынына көз жеткізеді. Бұл журналистиканың ең басты ұстанымы – адалдыққа қайшы.

Ой құралы: Мил және рационализациядан қашу

Мамандықтың негізгі кәсіби құндылығын бұзған журналистер өтірік айтып ақпарат жинап, өз әрекеттерін ақтап аламын деп ойлайды. Джон Стюарт Мил пайдалылық принципінде жұмыстың санына емес, сапасына мән берген дұрыс деп есептейді. Лорен Сагона өтірік айтса да, университет саясатының олқылықтарын ашу арқылы жақсылық жасап отырмын деп ойлады. Бірақ оның әрекеттерінің салдары қандай? Университет қалашығындағы басқа дереккөздер болашақта тілшіге сеніммен қарай ала ма? Оның өтірігі студент тілшілердің беделіне нұқсан келтіре ме? Мил өтірікке бармас бұрын мәселені жан-жақты қарастырып, басқа жолдың жоқ екеніне көз жеткізгенді жөн санайды. Сагона тіркеу бөлімінен өзіне қажетті құжатты ала алмады. Ол басқа не істеуі керек еді? Оқу ауыстырған студенттерден ақпарат жинау үшін әлеуметтік желіні пайдаланғанда не болушы еді? Ол бес студенттің белгілі бір курс бойынша кредит алғанын, ал қалған бесеуі алмағанын дәлелдей алатын деректерді келтірсе не болар еді? Сагона үшін іздеген құжаттарын алудың басқа қандай жолдары бар? Кәсіби журналистер қауымдастығы қоғам үшін маңызы жоқ ақпараттарды алу үшін өтірікпен бүркенуге болмайтынын ескертеді. Милдің айтуынша, кез келген жағдайда, кез келген себеппен өтірік айту бұқаралық медиаға деген

сенімді азайтады. Кішкентай оқиға үшін үлкен нәрсеге зиян келтіруге бола ма? Журналистер қиын жағдайда қолданған ең жиі кездесетін рационализациямен танысу оқиғаны талқылау барысында мақсатты дұрыс пайымдауға мүмкіндік береді.

Соңы: жарияланым және саяси өзгеріс

Сагона материал жазу барысында сенсациялық таблоидтық стильден аулақ болуға тырысты. Мысалы: «Жасырын зерттеу нәтижесінде кампуста шу шықты» деген секілді сөйлемдерді қолданбады. Бірақ оқиғаның мән-жайын анықтау барысында Орталық университет студенттерінің көп көмегі тигенін, трансферлік кредитті бағалауда университет критерийлерінде қарама-қайшылықтарды байқағанын жазды. Ол хатшыда дайын құжаттың – курстардың эквиваленттілік кестесі немесе ресми емес қолжазбаның бар екеніне сенімді болмады. Қызметкердің сұраққа жауап іздеуі оқу ауыстыру саясатындағы түйткілді көрсетті. Сонымен, оның артықшылықтары мынадай: Килпатрик колледжінен ауысып келген студенттер Орталық университет олардың кейбір курстарын қабылдамағанын айтты. Тіркеу бөлімі бұл ақпаратты ресми түрде растамады, бірақ жоққа да шығармады. Килпатриктен ауысып келген студентке тіркеу бөлімі тек бес курстың үшеуі туралы ақпарат беріп, қалған бесеуіне байланысты басшылықтан сұрау керектігін алға тартты.

Дәрісті қорытындыласақ. Журналистер тәжірибесінде алдау, ашықтық, процесс туралы, мақсат пен құралдың тепе-теңдігі туралы ережелер көп. Кәсіби қызметте этикалық шешім шығару алдында әрдайым редакция аудиториясын еске ұстаған жөн.

Өзіндік жұмыстар тапсырмалары

1. Сагона өтірікке бармас бұрын барлық мүмкіндіктерін қарастырды ма?
2. Ақпарат алу үшін басқа қандай жолдарға жүгінуге болушы еді?
3. Сіз тілші болсаңыз, хатшының оқиғаға көзқарасын өзгерте алар ма едіңіз?
4. Кәсіби редакцияларда тілшілер бастықтарының рұқсатынсыз жасырын жұмыс істесе, не кеңес айтар едіңіз?
5. Джон Стюарт Мил пайдалылық принципіне сипаттама беріңіз.

Бақылау жұмыстары

1. Ақиқатты басты мақсат санайтын мамандықтың өтірігін қалай ақтап алар едіңіз?
2. Тамақ өңдеудің қауіпті жолдары бар кадрлар қолыңызда болса, журналистердің оларды қайдан алғанын қалай анықтайсыз?
3. Қоғамдық денсаулық сақтау заңдарына жүгінуге үшін басшылыққа ақпарат бересіз бе?
4. Егер тамақ өңдеудің қауіпті жолдары бар кадрлар қолыңызда болса, аудиторияны бірінші орынға қоясыз ба?
5. Егер расымен дүкендердің азық-түлігін қауіпті деп ойласаңыз, материалыңыз дайын болмай тұрып тұрғындарға ақпарат бересіз бе?

Дереккөздер

1. Jay Black, Bob Steele and Ralph Barney, *Doing Ethics in Journalism* (Greencastle, IN: Sigma Delta Chi Foundation, Society of Professional Journalists, 1993): 112–113.
2. <http://www.poynter.org/uncategorized/744/deceptionhidden-cameras-checklist/> http://www.tedconover.com/2010/01/the-ethics-of-undercover-reporting/http://cjr.org/campaign_desk/the_ethics_of_undercover_journalism.php?page=all.

Кітап: Медиа этика. Жас мамандардың тәжірибесінен
Дәріс: 10. Алдау. Мақсат пен құралдың тепе-теңдігі

3. <http://www.bbc.co.uk/editorialguidelines/guidelines/privacy/secret-recording>.
4. <http://www.poynter.org/uncategorized/2125/abc-and-food-lion-the-ethics-questions/>.
5. http://www.aim.org/publications/special_reports/foodlion.html.
6. <http://www.c-spanvideo.org/program/79835-1>.